

T A N I T M A L A R

“MARZUBĀN-NĀME TERCÜMESİ” ÜZERİNE

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: *Şadru'd-dîn Şeyhoğlu, Marzubān-nāme Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. DTCF Yayınları 219, 460 s. + CXXXVII tıpkıbasım, Ankara, 1973.

XIV. yüzyılın sonlarında Farsçadan Türkçeye çevrilmiş olup, eldeki tek yazması XV. yüzyıldan kalma olan *Marzubān-nāme* üzerine Z. Korkmaz'dan önce S. Kleinmichel'in çalışmaları vardır¹. Korkmaz, kitabının “Eserden metin yayını” başlıklı bölümünde (80-82. s.) Kleinmichel'in yayımlanmış olan çalışmasını eleştirmekte, özellikle çevriyazı ve okuma yanlışları üzerinde durmaktadır.

Gerçekten de bir metin üzerinde inceleme yapabilmek için önce incelemecinin metni doğru olarak okumuş ve anlamış olması gerekir. Bu başarılammışsa, ne kadar geniş inceleme yapılırsa yapılsın yanlışlardan kurtulma olanağı yoktur. Ancak, incelemecinin okuyamadığı, anlayamadığı yerlere soru imi koymak, böyle yerler üstüne kendi düşüncesini bildiren notlar yazmak hakkını saklı tutmalıyız. Bilimsel yapıtlarda her zaman baş vurulan yol da budur. Bu bilimsel yolu kullanmayan Korkmaz'ın ortaya düzgün bir metin koyamadığı gibi, doğru olarak okuduğu kimi yerleri de anlamamış olduğunu -dizinde sözcüklere verdiği yanlış anlamlara bakarak- göreceğiz.

¹ Sigrid Kleinmichel: *Das Marzubān-nāme. Altaistica*, Sonderdruck aus der wissenschaftlichen Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, Jahrgang XVIII (1969), Heft 3, s. 519-534. Aynı yazar: *Untersuchungen zu phonologischen, morphophonologischen und morphologischen Problemen im Marzubān-nāme*. Berlin, 1970 (448 s. + 80 s. metin; çoğaltılmış doktora çalışması).

Burada, kısaca bir incelemeci ya da metin yayımlayıcısının yetenek ve yöntemleri üzerinde durmak istiyorum: 1) İncelemeci gelişkin bir metin çözümleme yeteneğine sahip olmalıdır (bkz. aşağıda: *Anlama yanlışları*). 2) İncelediği dilin yapısını bilmelidir. Bilmezse, *idevüm*, *idevük* ve benzeri olmadık biçimler yaratabilir. 3) İncelediği dilin söz varlığını, hiç değilse pek az kullanılan sözcükleri bilmelidir; *alu* “değersiz”, *eşek* “çene”, *yalın* “alev”, *yiği-* “kokuşmak”, *gölük* “yük hayvanı” gibi Eski Osmanlıcada çok yaygın olan sözcükleri bilmeden bu dil üzerine kalın kitaplar yazmağa kalkışmak şaşkıncı değil midir? İncelemeci, anlamını bilmediği sözcükler için sözlüklere bakmalı, hiçbir zaman yakıştırmacılık yoluna gitmemelidir. Yoksa, “çaylak”ı (*devlügeç*) “papağan”, “kaplumbağa”yı (*bağa*) “bağ, meyve bahçesi” yapmak tehlikesi vardır. 4) İncelemeci, yapıtın yazıldığı dile sözcük vermiş olan dilleri bilmeli, bilmiyorsa sözlük kullanmalı, ya da bilenlere başvurmalıdır. Yoksa “pars”ı (*fāris*) “fare”, “sopa”yı (*deste-çüb*) “bir dâret çür” “hayan”ı (*hāyan*) “sofra” yapmak tehlikesi vardır. 5) İ-

310 *bahâne*, 313 *behâne*; 329 *dek tur-*, 329 *değ dur-*; 329 *delik* (okuma yanlışı), 329 *delük* 346 *ferište* (okuma yanlışı), 347 *firište*; 349 *geleci*, 384 *keleci*; 353 *giçi*, 387 *kiçi*; 366 *hılâf*, 367 *hilâf* (metinde de *hilâf*, yazmada tabii *hılâf*); 367 *hord*, 368 *hurde*, 368 *hukm*, 369 *hük m*; 368 *husn*, 369 *hüs n*; 369 *inan-*, 373 *inan-*; 370 *içünci* (okuma yanlışı), 441 *üçinci* ~ *üçünci*; 370 *ışbu* (metinde pek çok yerde *ışbu*), 376 *ışbu*; 352 *gez*, 385 *kez*; 389 *konuk* (okuma yanlışı), 389 *konuk*; 392 *kut* 'baht' (= *küt* 'gıda' için anlama yanlışı), 392 *küt* 'gıda'; 398 *misâfir* (okuma yanlışı), 400 *musâfir*; 400 *murğzâr* (okuma yanlışı), 400 *murğızâr* ~ *murğuzâr*; 408 *oğra-*, 439 *uğra-*; 408 *oğ(ı)l* (Korkmaz'ın *oğul* okuduğu yerlerde *oğlu* yazılıdır, ötekiler de *oğlum* vb.), 408 *oğul*; 431 *şo*, 431 *şu*, *şunca*; 452 *yokarı* (okuma yanlışı), 453 *yukaru*; 457 *zör eyle-*, 457 *zür*.

2) Okuma yanlışıları. (Sayı ve harfler yaprak ve satırları gösteriyor.)

2 a-14 *cemâliñüzi* → *cemâliñüzi*; 3 a-12 *seniñçün* → *senüñiçün*; 3 b-13 *tahyıl* → *tahıl*; 6 b-13 *dügelı* → *dükeli*; 9 b-13 *kim* → *gemi*; 10 a-11 *aldandunız* → *aldandunuz*; 10 b-12 *lâ'im* → *le'im*; 11 a-4 *çalarlar* → *çalalar*; 11 a-10 *dertgîrlik* → *destgîrlik*; 11 a-13 *birincisi* → *bir nice-si*; 12 b:13 *cân-ı dimâğına* → *cânı dimâğına*; 12 b-12 *giri* → *girü*; 13 a-12 *kuyıya* → *kuyuya*; 14 b-1 *bir köye var* → *biregüye var*; 14 b-4 *sâ-zikârlıkka* → *sâzigâr itmege*; 16 a:3 *seniñ* → *senüñ*; 17 a:2 *cemâl-i nağşın* → *cemâli nağşın*; 17 b-8 *razigârlık* → *sâzigârlık*; 19 a-9 *gazab yelkileri* → *gazab yalıları*; 20 a-2 *şeytân-ı vesvesile* → *şeytânı vesvesile*; 20 a-7 *suâlîmden* → *suâlümnden*; 20 a-14 *ma'zür düşer ki* → *ma'zür dutasız ki*; 20 b-1 *buluna* → *bulına*; 20 b-3 *oğul* → *oğlu*; 20 b-9 *âdem oğlan* → *âdem oğlanı*; 20 b-10 *ferište* → *firište*; 21 a-2 *oğul* → *oğlu*; 21 a-4 *ayağıña* → *ayağuna*; 21 a-6 *mu'abbirâta ton geydi* → *mu'abbirâ-ne ton geydi*; 21 a-11 *bilekden birle döge bâzâr arasına çıkardı* → *belikden birle döge döge bâzârdan çıkardı*; 21 b-8 *yurdu* → *yurdi*; 25 a-5 *kuvvatindendür* → *kütındandur*; 25 a-6 *anun kuvveti* → *anun kütı*; 25 a-9 *anun kütı icrâm-ı 'ulvidendür* → *anun kütı ecrâm-ı 'ulvidendür* (istinsah yanlışı olan *icrâm*'ı Korkmaz'ın düzeltmesi gerekirdi); 25 a-11 *ne düzene kıldılar* → *ne düzene kaldılar*; 27 b-7 *kim bahrî-vâr* → *kimi bahrî-vâr*; 28 b-5 *didüğüñ şer ü fitne kopar* → *didüğüñ sözden şer ü fitne kopar*; 29 a-4 *birbirümüzile* → *birbirimizle*; 31 a-2 *gönili* → *gönli*; 33 a-9 *mesâduñ* → *mesâvun*; 33 b-7 *uru* → *örü*; 34 a-1 *kişi* → *kişiyi*; 34 a-4 *şüret-i şekli* → *şüreti şekli*; 34 a-10 *kahr ide* → *fahr ide*; 35 a-14

hüner-i haşıyyeti → *hüneri hâşşıyyeti*; 36 a-7 *ittifâkıñuz* → *ittifâkıñuz*; 37 a-5 *müsmir olmaz* → *musmil olmaz* (*müsmir* s ile yazılır); 37 a-11 *‘aybun isteye* → *‘aybın isteye*; 37 a-14 *bir mazlûm yola soya* → *bir mazlûm bula soya*; 39 a-1 *zümre* → *zemer* (burada istinsah yanlış olarak z’ nin üzerinde ötre vardır, ancak -e yazılmamıştır); 38 a-4 *korķısından* → *korķusından*; 38 b-6 *saman çok* → *samançuk*; 38 b-11 *üstümize* → *üstümüze*; 39 b-5 *tüller* → *tüler*; 39 b-9 *şargullaruñ* → *mergüllaruñ*; 40 a-5 ve 40 a-7 *iy sara* → *iy mere*; 42 a-2 *bir nesne istemek ve anuñ ardınca olmak* → *bir nesne istemen ve anuñ ardınca olman*; 46 b-2 *koltığına* → *koltuğına*; 48 a-7 *perişân hūgirân* → *perişân-hū girân*; 49 a-2 *sevişürlerdi* → *savaşurlardı*; 49 a-12 *konuğın* → *konuğın*; 49 b-3 *gendü evüğe geldüñ* → *gendü avuğa geldüñ*; 49 b-6 *deligünde* → *delüginde*; 50 a-7 *ferd yinile* → *ferzînile*; 50 b-10 *çeriyi başdılar* → *çeriyi yaşadılar*; 51 a-4 *sünükün* → *sünüğün*; 51 a-6 *sünükünden* → *sünüğünden*; 51 a-10 ve 51 a-12 *perhizkâr* → *perhizgâr*; 51 b-4 *kâhir* → *kâşır*; 51 b-14 *göñlüñ dilegin virürligüñ* → *göñlüñ dilegin ve dirligüñ*; 52 b-10 *ihtiyâr-ı mehârin* → *ihtiyârı mehârin*; 52 b-14 *kandurmak* → *kındurmak*; 53 a-6 *andıla ta gidile. pes bu ‘ahdi muhkem itdiler* → *andıla te’kîdile pes bu ‘ahdi muhkem*
‘ahdi muhkem → *‘ahdi muhkem*; 54 a-4 *idedük* → *idedük*; 54 b-6

3) Anlama yanlışları. Okuma yanlışlarının birçoğu aynı zamanda anlama yanlışlarıdır (*eşegüme bağla* “çeneme bağla” yerine *aya küme bağla* “ona küme bağla” –?– gibi). Bu bölümde, dizinde sözcüklere verilen anlamlara bakacağız ve gerekirse metne döneceğiz. Ayrıca kimi sözcüklerin nasıl okunması gerektiği üzerinde de durulacaktır.

301 *ağla-*: “avlamak, tuzaga düşürmek” 15 b-8. Şimdi metne bakalım: *bu söze ‘akıl güler liken biş gözile seni ağlamak gerek*. Buradaki *ağla-* “ağlamak”tan başka bir şey değildir.

303 *ālū*: < a. *‘ālī* “yüksek, üstün” 43 a-12. Acaba Ar. sözcükteki *ayın* ne olmuş? Metne bakalım: *nice ola ki padişāh himmeti bāzīrgān himmetinden alu ola*. Buradaki *alu* T. olup “aşağı, kötü, alçak” anlamındadır; bkz. TS 115 ve K 19 *alū* ‘kötü, fena, alık’ (Oğuzca ve Kıpçakça).

307 *‘avan*: < a. *‘avān* “yardım edenler, yordakçılar” 54 b-2. Me

tin: *bu yıl ‘avānlar ve harāmiler ve zālīmler yılı ola*. Sözcük içinde *ayın*’ın yer değiştirmesi bir yana, anlam da uymadığından “yardakçılar”ı bırakıp Steingass’ın “seizer, holder, griper” (= zalim) olarak çevirdiği Ar. *‘avān* sözcüğünü almamız gerekiyor. (Korkmaz’ın çevriyazısında *‘avanlar*, yazmada ise *‘avānlar*).

308 *ayak tayın-*: “ayak diremek” 33 b-11. Oysa metinde bu deyim “bir kez yanlış davranmak” anlamına kullanılmıştır (*tayın-* “sürçmek, kaymak”; metinde verilmek istenen anlam “Bir sürçen atın başı kesilmez” atasözü ile karşılaştırılabilir).

309 *āzāy* (anlam verilememiş) 3 b-9 ve 345 *ezāy*: < a. *ezā* “incitme, can yakma” 33 a-8. Örneklere bakalım: 33 a-8 *çetük bidnūsa sıçandan çok āzāy kıldı* (kedi, sıçanın kendisine çok yardım olduğu için ondan övgüyle söz ediyor, “incitme” kılmıyor!); 3 b-9 *āzāy alkışla aldı gitti* (burada da *alkış* ile anlamdaş olarak kullanılmış: “övgüyle, iyi dualarla”).

demektir. Dizine alınmamış olan bir *deste* daha vardır, onun da anlaşıl-
madığı belli oluyor: 15 b-4 (arkadaşlarını sınamak isteyen delikanlı bü-
yük bir yalan söylüyor:) *bizüm evde bir sıçan var (...) dün gece on bat-
man heven yidi destesiyle. eyitdiler hevân çerbidi, ola, sıçan çerb yimek
'aceb degül.* Burada geçen *heven*, *hevân* sözcüğünü Korkmaz şöyle anla-
mış: 365 *hevân* < a. *hevân* < f. *hvân* “sofra”; *deste*'ye ise hiç dokunul-
mamış. Oysa *deste*'nin Fa.da öteki anlamlarının yanısıra “havaneli”
olduğunu bilince “on batmanlık havan”ı “on batmanlık sofran” yapma-
nın gereği kalmaz. (Fa. هاون , هاون , هاون , هاون , هاون olarak dört biçimde yazılırdı.)

331 *devligeç* “bir cins kuş, papağan” (metinde ise 2 kez *devlügeç*
35 b-9, 40 a-1, bir kez de *devligeç* 35 b-9 geçiyor). Metne göre yırtıcı bir
kuş olması gereken *devlügeç*'in Eski Osm.daki yaygın anlamı “çaylak”
tır, bkz, TS 1124 *devlenceç* (*deglügeç*, *devlügeç*, *devlegüç*, *devlingeç*, *dev-
lüngeç*) “çaylak cinsinden bir alıcı kuş”; K 599 *tenelgüç* (ya da *tenlegüç*
okunmalı) “dölengeç kuşu” (Oğuzca).

333 *diril-* “canlanmak, güçlenmek” ile *diril-* (oku *deril-*) “top-
lanmak, bir araya gelmek” iki ayrı kökten gelen iki ayrı eylem olduk-
ları halde dizinde birleştirilmiş; örneklerin dördünde görülen (42 b-1,
44 a-14, 62 a-8, 29 a-1) “yaşamak” anlamı ise hiç verilmemiş.

337 *dünle*: “akşamleyin, geceleyin” sözcüğü için verilen örnekler-
den 48 a-1'i Korkmaz'ın çevriyazısında *dünleyile* olarak buluyoruz (bkz.
s. 255). Yazmada ise *bu düketiyle* bulunmaktadır, bkz. TS 679 “bunun-
la birlikte, bu cümleden olarak”.

341 *elik-*: “elde etmek” 46 b-12. Bu karşılık yerine TS 1434'te
gösterilen *elik-* “bunalmak, bizar olmak” alınmalıdır.

343, Metin 63 b-5'te geçen *evvel-bahâr* “ilkbahar”ı Korkmaz dizine
evvel (343) ve *bahâr* (310) diye ikiye bölerek almış.

345 *eymen-*: “utanmak” 23 b-5. Bu karşılığı çıkarıp “korkmak,
çekinmek” karşılığını almalıyız (bkz. TS 1592). Buradaki tümce *halk
bizden eymeniür* “halk bizden korkar”dır; *olmaya*, Korkmaz'ın düşün-
düğü gibi buraya değil, bundan sonraki tümceye bağlıdır.

346 *fâres*: < f. “fare” 43 b-10. Metne göre kaplana benzer yırtıcı
bir hayvan olması gereken *fâr(e)s* (hareke yoktur) herhalde “fare” ola-
maz. Kamus Tercümesinde ve Steingass'ta *fâris*'in öteki anlamları ya-

ilgisi olmadığı açıktır). Bu sözcüğün Tü. *bars* “pars”ın anlam değişikliğine uğrayarak Arapçalaşmış biçimi olduğunu sanıyorum. Metinde ise gerçekten “pars” anlamında kullanıldığı anlaşılıyor, çünkü aslanın özelliği ayrıca belirtilmiş.

358 *gülük* : < f. *kürük* “eşek, sıpa” 38 b-5. Türk lehçelerinin çoğunda yaşayan Eski Tü. *kölük* (Eski Osm. *gölük*) “yük hayvanı” bilinsydi böyle dolambaçlı ve yanlış bir açıklamaya gerek kalmazdı.

366 *hezār* : < f. “bülbül” 66 a-6. Oysa metinde *hezār* değil, yine “bülbül” anlamına gelen *hezār-dāsītān* bulunmaktadır. *dāsītān* bir yere

... bir ... (...) ... olarak ... aranmış

Eski Tü. *ḫudı* (Brāhmī yazısına göre *u* kesindir!) “aşağı” sözcüğünü Anadolu alanında mutlaka bulmak istiyorsa, kendisine bu sözcüğün *yüzü koyun* deyiminde kurallı *d > y* değişimi ve *koyun* “döş, göğüs” ile bulaşmaya uğramış olarak yaşadığını bildirmekle yardım edebiliriz..

307 *mardak* “mardak nışa-cuk” 21 a-12. Önce sözcük *Er mardak*

“herif”tir.

307 *mardak* “mardak nışa-cuk” 21 a-12. Önce sözcük *Er mardak*

len karşılık gerçeğe uygun değildir, Ar.da böyle bir sözcük yoktur. Buradaki sözcük Ar. *mesāwī* “kötülükler” olup 2. kişi iyelik eki alınca *mesāvun* olmuştur, (krş. *iki*, 30 b-2 *ikümüz*).

401 *mühre* : < f. “mühür, boncuk” 56 a-5-6-7. Metne göre yılan-

424 *serā* : < a. “toprak” 17 a-3, 34 b-8. Oysa 17 a-3'teki sözcük *sera* değildir, s ile değil ş ile yazılmıştır ve *serāy* “saray”dır.

426 *sıyar* “uygun, denk”. TS 3432'deki ş'lı yazılışlara göre *sıyar* okunmalıdır, Eski Uyg. *sıyar* “taraf, bir çok şeyden her biri” ile aynı sözcüktür.

436 *teyri* “tanrı”. Sözcüğü Eski Osm. da ön sıradan ünlülerle okumayı haklı kılacak hiçbir neden yoktur.

439 *tül*: “tüy, yelek”. Hiçbir Türk lehçesinde bulunamayan bu sözcük basit bir okuma yanlışının (*tüler* yerine *tüller*) dizine aktarılmasıyla ortaya çıkmıştır!

440 *uru tur-*: “ayağa kalkmak”. Bütün lehçelerde yaygın bir sözcük olan *örü*'yü Eski Osm.da *uru* okumak hiç de doğru değildir.

446 *yakın* “yakın” ve *yakın* < a. “yakın”, Bu Arapça *yakın* için şöyle örnekler var: *yakın gel-*, *yakın var-* vb. Arapça *yakın* “sağlam bilgi, kesin olarak bilme” olduğuna göre, *yakın var-*, *yakın gel-* bileşik cümlelerinin anlamı ne olabilir? Cevapta bu bileşik cümlelerin anlamı ne olduğunu

de Tü. *yakın*'dır. Ancak ikinci hecede ünlü ile (ı ile) yazılış yazarı yanıltmış olmalı. Türkmencede bu sözcük uzun ünlüyle *yakin* olduğu

kat *yanā* 'tarafa'). Bu sözcük, Eski Tü. *yıyak*'ın Oğuzca karşılığıdır. K 741 *yaya* "her hangi bir ırmağın bir yanı, geçesi" (Oğuzca), *yanak* "yan, taraf".

449 *yelki* "uzun kanat" çıkarılıp yerine *yalıy* "alev" girecektir.

451 *yilt-*: "iletmek, götürmek, sürüklemek" 34 b-4. Korkmaz'ın *ilt-* "iletmek" eylemiyle birleştirmeye çalıştığı (bkz. s. 133) bu sözcüğün metinde geçtiği yere bakalım: *beni zulme ve çevre yiltemeyesin*. Tabii buradaki eylem *yilt-* değil, *yilte-* "kışkırtmak"tır (bkz. TS 4516).

452 *yo-*: "yok etmek" 7 a-2. Böyle bir eylem kökünün varlığı gerçekten de söz konusudur, ancak hiçbir yerde bulunamadığından hep **yo-* biçiminde gösterilirdi. Şimdi bir XIV. yy. yapıtında ortaya çıkması çok şaşırtıcı olurdu. Ancak bunca yanlıştan sonra metinden denetlediğimizde orada yazık ki *yoyup* biçimini buluyoruz. Bu ise, en eski metinlerde bile bulunamayan **yo-* eylem kökü değil, yaygın bir sözcük olan *yoy-*'dur (< Eski Tü. *yod-*), bkz. TS 4676.

453 *yoru-*, *yori-* "yürümek" (ayrıca zorunluluk karşısında *yüri-*, *yürü-* biçimleri de dizine alınmıştır). Sözcüğün ön sıradan olduğunu gösteren ekler görünce *yüri-*, böyle bir durum olmayınca *yori-* okumak tutarlı değildir. Her yerde *yori-* okunan sözcük niçin *yürimege* biçiminde ön sıraya geçsin. Sözcüğün Eski Osm.da ön sıraya geçmiş olduğu TS 4775 ve Fundamenta I, 167'de açıkça gösterilmiştir.

454 *yuyt-*: "yıkamak, temizlemek" 17 a-7. Bu da ilgi çekecek, yenilik getirecek sözcüklerden biri olabilirdi, çünkü böyle bir biçim hiçbir lehçede bilinmiyor. Metin: *kız ata evinde çok tırmak suya benzer çün su çok tıra yuyımayınca olmaz*. Şaşırtıcı! Suyun yıkanmasından (!) söz ediliyor, oysa su, çok durunca yıkanmaz, ama kokuşur. Demek, *yuyımayınca* değil, *yiymeyince* okunursa sorun kalmıyor (bkz. TS 4622 *yiye-*, *iyi-*, *iyi-* < *yıdı-*, *yıd* 'koku' sözcüğünden).

4) Hangi dilden olduğu yanlış gösterilen sözcükler. Dizinde sözcüklerin önüne a. (= Arapça), f. (= Farsça) harfleri konularak hangi dilden olduğu gösterilmiş, bir harf konulmadığında Türkçe sözcük olduğu kabul edilmiştir. Burada yalnız önemli örnekler üzerinde durmak istiyorum.

Yazarın Arapça olarak gösterdiği *āferin*, *āgāh*, *āşikār*, *āşinā*, *endi-*
şe mihribān nā-sināc sabird (doğman sabird) sözcükleri

sözcüğün dizine alınmaması, nasıl açıklanabilir? Aynı sözcüğün türlü anlamları varsa, bunları örnekleri ile birlikte ayrı ayrı göstermek gerekir. Çünkü ileride bir araştırmacı bir sözcüğün yalnızca belli bir anlamını arayabilir ve dizin asıl o zaman işe yarar. Bir örnek verelim, s. 340'ta *ekin* için yalnız "ekme" anlamı verilmiş. Sözcüğün metinde geçtiği yerlere bakıyoruz: 3 b-5-6 *ekin vakti* "ekme zamanı" (Korkmaz böyle anlamlandırmış, doğru), 21 a-5 *çift ve ekin*; 9 b-5 *bir hoş yirde ki ekine bāga bustāna yarardı*, bu örneklerde *ekin* "tarla tarımı" anlamındadır. 7 a-12 *hasenāt ekinin biçecek gün*, burada *ekin* "ürün" karşılığıdır. 67 b-1 *bu dünyā ki āhiret ekinidir*, burada *ekin* "ekilmiş tohum" karşılığıdır. 9 b-5 *ekinler eküp bağlar dikdiler*, burada *ekin* "buğday ve benzeri bitkiler" karşılığı kullanılmıştır. Bir dizinde böyle incelikli karşılıklar verilmesi gerekirdi. Dizindeki abece sırasının da yer yer düzgün olmayışı dikkati çekmektedir. *bulud*, *bulut*, *bulun-* . . . , *dil*, *dilir*, *dile-* . . . , *güç*, *güt-*, *güher* . . . , *'isyān*, *iş*, *iste-* . . . , *kalkān*, *kamu*, *kaṃçı* . . . , *kırıl-*, *kırk*, *kıgırt-* . . . , *yo-*, *yok*, *yohsa* . . .

Şimdi de yazarın *Marzubān-nāme* üzerine yaptığı incelemeyi ele almak istiyorum.

§ 5. "Anadolu'nun Orta Asya ile Dil Bağlantısı" başlıklı uzun bölümde Korkmaz'ın ne demek istediği açıkça anlaşılmamaktadır. Eğer Eski Osm.nın bir Türk lehçesi olduğunu tanıtlamak istiyorsa, bu boşuna emektir, çünkü böyle olduğu öteden beri bilinen bir gerçektir. Türk lehçeleri arasında ortak sözcükler ve biçimler bulunması yazı ve yazım kurallarının da lehçeler arasında aktarılmış olması doğaldır. Eski zamanlara inildikçe lehçelerin birbirlerine bugünkünden daha çok benzemesine şaşmamak gerekir. Çünkü kuramsal olarak bütün lehçeler, Ana Türkçe dediğimiz Türkçenin en eski biçiminde birleşir. Oğuzların ve öteki Türk boylarının Anadolu'ya Türkistan'dan gelmiş olduklarını hepimiz biliyoruz.

Karışık dilli yapıtlar sorununa gelince (§§ 3, 4) bunların değişik Oğuz boyları ve öteki Türk boyları arasındaki kültür ilişkilerinin ürünü olduğu düşüncesi gittikçe güçlenmektedir. Eski Osm. başlangıç dönemi yazarlarının çoğu Türkistan ve Hırasan'daki yazın geleneği ile yetiştiklerinden, onların yazı dilinde Doğu Türkçesi ve Anadolu dışında köpülmüş olan Oğuz lehçeleri özelliklerinin bulunmasını vadirememek

için geçerli saymak ve bunları eski özellikler olarak kabul etmek büsbütün yanlıştır.

§§ 28.1, 48, 53'te Eski Tü.de *e* (kapalı *e*) bulunmadığı, Eski Osm.da da Eski Tü. gibi yalnız *i* sesinin bulunduğu, *i* > *e* değişiminin Eski Osm.dan sonra ortaya çıktığı birçok kez yinelenmiştir. *Brāhmī* yazısıyla yazılmış Eski Uygurca metinlerin işlendiği TT VIII'in yayımlanmasından bu yana 20 yıl geçti. Eski Tü.de *e*'nin bulunduğunu kesinlikle gösteren bu metinler üzerine yazarın bilgi edinmediği görülmektedir. W. Radloff, daha 1910 yılında *Tiştavustik*'i yayımlarken Eski Uyg. da *i* grafemi ile yazılan, ancak lehçelere göre *e* olması gereken yerlerde *e* okunmasını gerekli görmüş, bunu adı geçen yapıtında uygulamıştı, (bkz. *Tiştavustik*, *Bibliotheca Buddhica XII*, St.-Petersbourg, 1910; s. VI). Eski Tü.de de Eski Osm.da da *e* foneminin bulunduğu kesindir. Eski Osm.da *e*'yi kabul ettiği için başkasını eleştirmekle (Korkmaz, Kleinmichel'in metin yayını bu yüzden beğenmemektedir, bkz. § 28.1) yazar büyük bir yanlıya düşmüştür.

§ 32.3 Burada *hemze* yeni bir anlam kazanarak Arap abecesindeki *o* (*he*) harfinin adı olmuştur. *Esreli hemze*, *üstünlü hemze* (bkz. s. 86 son satır) gibi türlerinin de söz konusu edildiği görülüyor.

Aynı paragrafın sonunda şöyle denmektedir: “*Metnimizde, e ünlüsü ile biten ve -ı / -i yükleme hali ekleri ile genişletilmiş olan Türkçe ve yabancı sözlerde, bu yükleme hali, kelimelerin sones ünlüleri ile kendileri arasına koruyucu birer y ünsüzü almaksızın üzerine esreli hemze konmuş he ile gösterilmiştir*”. Gerçekte bu yazılış, yalnız sones *-e*'den sonra değil, *-a*'dan sonra da görülmektedir: 6 a-12 *loḡmaï*?, 23 a-9 *hōcaï*?, 35 a-6 *baltai*?, 36 b-1 *sofraï*?, 49 a-3 *yumurdai*?. Asıl şaşırtıcı olan, bu yazılıştan dolayı gerçekten arada koruyucu ünsüz bulunmadığına inanabilmektedir. Bu, Eski Osm. birçok metinde görülen bir “yazım özelliği”dir. Kleinmichel'in *ile* ilgecini arka sıradan sözcüklerde *ila* okunmasını eleştiren Korkmaz (bkz. § 28.3) *yumurdai*?, *baltai*? gibi kendisinin ortaya çıkardığı Türkçeye büsbütün aykırı biçimlere nasıl katlanabilmektedir? Bunların *yumurdayı*, *baltayı* vb. okunması gerektiği konusunda hiçbir kuşku duyulmamalıdır.

§ 55. *ü* > *i* düzleşmesi için *tüp* > *dip* ve Ar. *rüşvet* > *rişvet* örnekleri verilmiş. Korkmaz, burada Eski Osm.nın öteki Türk lehçelerine göre daha eskicil olduğunu göremiyor. Bu gibi örneklerde asıl yuvarlak-

laşmaya uğrayan Eski Uyg. ve öteki lehçelerdir. Eski Osm. *tipi*, *bit-*, *gevşek* (= Eski Uyg. *tüpi*, *büt-*, *kövşek*) gibi birçok örnekte düz ünlüyü koruyabilmiştir. Ar. *rüşvet* sözcüğünün düzleşerek *rişvet* olmasına gelince, yazar herhangi bir Osmanlıca sözlüğe başvursaydı bu sözcüğün Ar. aslının *rişvet* olduğunu görebilirdi.

§ 59. Korkmaz, "Dudak benzeşmesi"nin Eski Osm.da genel durumu ile Eski Tü.ye koşut olduğunu sövlemektedir. Bu yazara Eski:

§ 90.2 “y- türemesi : Eski metinlerin bir kısmında y- siz olarak görülen *igid* ve *ilet-* kelimeleri metnimizde *yigit* ve *yilt-* şekillerinde y- ile dir” Eski metinlerdeki *igid* “*yigit*” sözcüğünü ben bulamadım. (çünkü

Buönlü lehçeler arasında da Azerbaycan Türkçesi *igid* ve

Kumukça *iyit*’ten başka sözcüğün y- siz biçimini gösteren yoktur (doğal olarak Kıpçak lehçelerinde c-, Güney Sibiryeye lehçelerinde ç- ile). Eski Osm.daki *igit* biçimi (bkz. TS 2019) yalnız “Erzurumlu” Mustafa Darir bin Yusuf’un yapıtından örneklendiğine göre, bunu da Azerbaycan Türkçesinin başlangıç dönemi özelliklerinden saymak gerekir. *yilt-* örneği ise *ilet-*’le uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmayan *yilte-* (oku: *yelte-*, krş. *yelten-*) “kışkırtmak” sözcüğünün yanlış ayrılmış biçiminden başka bir şey değildir.

§ 91.3. *-l-* düşmesi için örnek olarak “*getür-*, *götür-* < *geltür-*” deniyor. Yazara göre bu iki sözcük de *geltür-*’den geliyormuş. Oysa *götür-* eyleminin Eski Tü. *kötür-* “yükseltmek, taşımak”tan geldiği öteden beri biliniyor. (**kö-* “yükselmek” + *tür-* ettirgen çatısı).

§ 101.1. “(Eşitlik eki) *-an* / *-en* ve *-duğ* / *-dük* isim fiillerinden sonra ‘miktarda eşitlik’ ve ‘sınırlama’ görevleri bakımından daha canlı bir kullanılışa sahiptir denebilir”. *-an* / *-en* için verilen örnekler şunlardır: *geyince* “giyinceye kadar”, *ölince* “ölünceye kadar”, *gelince* “gelinceye kadar”, Burada yazarın *-An* (*-an* / *-en*) ortacı ile *-InçA* (*-inca* / *-ince*; Eski Tü. *-GInçA*) ulacını birbirine karıştırdığı, bunları ayırt edemediği görülmektedir.

§ 130.1. *ayruk* “başka”, *katı* “sert”, *yavlak* “kötü” gibi gerçek sıfatların hangi nedenle “asıl zarflar” sayıldığı anlaşılıyor.

§ § 152, 156.3’te Eski Tü.den de *.AyIn*, *.yIn* olarak bildiğimiz 1.

rak da 49 b-4 *bitirevüm* biçimini göstermiştir. Bu biçim gerçekte *bitire-düm* “bitireydim”in yanlış okunmasından başka bir şey değildir.

§ 186.16. Addan ad, sıfat, belirteç yapan ekler arasında *+la/ +le* ekinin tek tük belirteç yaptığı söylenerek geçiliyor. Metinde ise 10 a-3 *sinle* “mezarlık”, 46 b-8 *tuzla* “tuz çıkarılan yer” gibi ekin addan ad yaptığını gösteren iki güzel örnek buluyoruz.

Bu paragrafta Korkmaz ancak 20 ek sıralayabilmiştir. Birkaç ek daha katabiliriz: 21. *+tuk*: 46 b-2 *koltuk*; 22. *+dak*: 66 a-4 *bağırdak*; 23. *+An*: *eren, oğlan*; 24 *+dın ~ +dın*: 65 b-4 *aydın*, 22 a-7 *aydın*; 25. *+ak*: 60 b-8 *oğlak*.

§ 187.3. “-*ğ*: Eski Türkçenin önemli bir fiilden isim yapma eki olan ve Eski Anadolu Türkçesinde artık eriyip kaybolmuş bulunan bu ek, arkaik bir şekil olarak yalnız iki örnekte korunmuştur: *tutuğ* ‘cazibe, büyüleme, efsun’, *yarağ* ‘hazırlık’”. (Dizinde ise *tutuğ* için -aynı tanık gösterilerek- “perde, peçe, yaşmak” karşılığı verilmiştir.) Birinci örnek *tutuk* (bkz. TS 1291), ikinci örnek de *yarağ* (bkz. TS 4310) okunacaktır; *tutuğın* ve *yarağın* biçimlerindeki ötümlüleşmeler yazarı yanıltmıştır.

§ 187.9. “Tek örnekli” -*η* eki için iki örnek daha verelim: 46 b-3 *beliη* (*beliηle*- “ürkmek”) ve yazarın *yelki* okumuş olduğu 19 a-9 *yalıη* “alev”.

§ 190.9. Burada *diril-* eyleminin sıfatlardan eylem yapan *+^l* eki ile kurulmuş olduğunu öğreniyoruz. Yazarın savı doğru olsaydı, sıfatın *tirig* olarak bulunduğu Karahanlı lehçesinde *tirigil-* diye bir eylem bulunması gerekirdi. Oysa K 625’te *tiril-* “dirilmek, yaşamak” eyleminden başkasını bulamıyoruz. Bu ise *tir-* (Eski Osm. *dir-*) “yaşamak” eyleminin dönüşlülük tabanı -*^l*- ile kurulmuştur.

Burada, sayın Prof. Dr. Z. Korkmaz’ın *Marzubān-nāme* üzerine yaptığı incelemede doğru olmadığı kolayca gösterilebilen kimi noktalar üzerinde durdum. Daha bunlar gibi pek çoğu ortaya konabilir, hemen her paragrafa değinilebilirdi, (örneğin § 88.2’de ünlülerden sonra gelen 3. kişi iyelik eki -*sı / -si*’deki *s* ünsüzünün *içseste türeme* (!) sayılması gibi).

Bu yayının yararlı yönü kuşkusuz *Marzubān-nāme* yazmasının tıpkıbasım olarak yayımlanmış olması, böylelikle bu metin üzerinde daha birçok araştırmacıya çalışma olanağı sağlanmış olmasıdır. Ancak, tıpkı-

basımın yayımlanmasındaki yararı vurguladıktan sonra şu soruyu da sormak gerekiyor: Artık yeryüzünde Türkolojinin gelişkin bir bilim dalı olmağa başladığı bir çağda, Türkiye’de, kendi lehçemiz üzerine yayımlanan çalışmaların daha özenli olması beklenmez mi?

SEMİH TEZCAN

KISALTMALAR

Ar. = Arapça

DTS = *Drevnetyurkskiy slovar’*. Leningrad, 1969.

EW = Martti Räsänen: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki, 1969.

Fa. = Farsça

K = Besim Atalay: *Divanı Lûgat-it Türk Dizini*. TDK, Ankara, 1943.

Redhouse = Sir James W. Redhouse: *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul, 1890.

Steingass = F. Steingass: *A comprehensive Persian-English Dictionary*. London, 1930.

T. = Türkçe

TMEN = Gerhard Doerfer: *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden, I = 1963, II = 1965, III = 1967, IV = 1975.